

Л. Жванія, асп.

ТЕМА ОБ'ЄДНАННЯ НАЦІЇ У ТАРАСА ШЕВЧЕНКА ТА ЛЕСІ УКРАЇНКИ

Тема об'єднання нації як головного аспекту націєтворення у творчості Тараса Шевченка була об'єктом вивчення багатьох шевченкознавців. Євген Маланюк у своїй "Книзі спостережень" як головні аспекти консолідації у Т. Шевченка визначає традиційний побут, мораль, мову, пісню, "тяглість історичної пам'яті" [4, 43]. Моклиця М. вважає, що Т. Шевченко "деміфологізуючи" попередню національну ідею, що "оплакувала прекрасне героїчне минуле українців і жалілася на ворогів, які стали винуватцями прикрого теперішнього", створює нову, що має стати об'єднуючим чинником нації. Суть її у тому, що "не плакати треба над своєю нещасною долею, а каятись, спокутувати вину й діяти, жити інакше, оскільки українці – не лише жертви несправедливого історичного сюжету, а й винуватці, ... які вперто не бажають брати на себе бодай дешицю вини". [5, 139]. Е. Соловей вбачає консолідуючий аспект у Шевченковій максимі: "І чужому научайтесь, й свого не цурайтесь", як вираженні "єдності національного й загальнолюдського" і як "застереженні водночас і від національного нігілізму і від національної "самодостатності" [6, 100]. Л. Задорожна зазначає, що "Одним із важливих націєтворчих чинників, вважає Т. Шевченко, є для України можливість реалізації православної християнської релігійної свідомості" та загальнолюдські ідеї свободи, справедливості і правди: "Шевченко розуміє життя об'єднаною мовою і територією спільності як буття нації, що реалізоване лише тоді, коли ця спільнота перебуває у безнастанному русі, найвищою метою якого є свобода, що ґрунтується на справедливості і правді" [2, 6].

Досліджуючи творчість Лесі Українки, М. Зеров також наголошує на цінності свободи, як одного з чинників без якого неможливе об'єднання й відродження нації: Людина повинна "мати свою внутрішню свободу", "з раба буденщини переродитися в слугу вищої справи"; "так тільки закінчиться "вавилонський полон", воскреснуть "руїни" і буде збудовано в "новім Єрусалимі храм новий" [3, 408]. Про те, що у Лесі Українки "образ активної жінки, що виступає проти цілого загалу" є провідним, зазначає М. Драй-Хмара. Так жінка – пророчиця Тірца "кидає в Йордан ту арфу, на якій колись грав сам цар Давид", бо вважає, що народ мусить будувати майбутнє, а не жити минулим: "всі їхні думки в минулому, і через це минуле вони не бачать майбутнього" [1, 132]. Отже, тільки

відкинувши "сіонські святощі", що вже не здатні консолідувати націю, можна збудувати "новий Єрусалим".

Проблема консолідації, цілісності, духовної єдності, монолітності залишається й сьогодні такою ж болючою і гострою, як і в XIX ст., коли Україна була роздірена на шматки різними імперіями а її народ перебував у стані сну – летаргії. Як вирішують проблему пробудження і об'єднання нації у своїй творчості Тарас Шевченко та Леся Українка? В інтерпретації Т. Шевченка сон – як відхід у ніщо, як антипод життю є страшною реальністю: "А Україна навіки, Навіки заснула" [8, 111]. У візіях поета сон є негативним явищем, протилежністю активної дії. В цьому стані народ, випавши з історії, перестав бути суб'єктом дії, перетворившись в об'єкт впливу: "А ще гірше – спати, спати і спати на волі" [8, 265]. Розуміючи руйнуючий вплив "злих людей", які, приславши Україну, хочуть позбавити її власної історії, мови, еліти, поет турбується про її майбутнє: "Та неоднаково мені, / як Україну злії люде / присплять, лукаві, і в огні / її, окраденую, збудять... / Ох, не однаково мені" [8, 7]. Напротивагу сну, як стану позбавлення життєвих сил, ослаблення, не життя Т. Шевченко утверджує необхідність активної життєвої позиції: "вставайте, / Кайдани порвіте!" [8, 268]. Поет прагне вивести свій народ зі стану сну, омани. Це можливо лише через слово. Адже цінність слова є незаперечною: "Спочатку було слово". Для українців мова, слово, завжди було важливим консолідуючим чинником, воно є архетипічною рисою української національної ідеї. Поет вперше озвучив душу і прагнення свого народу його рідною мовою: "Кому ж її покажу я, /хто тую мову/ Привітає, угадає / Великеє слово? Всі оглухли – похилились В кайданах... байдуже..." [8, 196]. Його слово має силу піднімати людину з безодні відчаю, давати надію, надихати, з безликої юрби творити особистостей і ставати зброєю в руках вільних людей та головне, воно є об'єднуючою силою. Ніби передбачаючи вагу свого слова Т. Шевченко писав: "Я на сторожі коло їх / поставлю слово" [8, 237]. Він оживлював своїм поетичним словом події, постаті минулого, прагнучи знайти й відкрити людям відповіді на найважливіші й найболючіші для українства питання: "Що ми?/... Чий сини?/ яких батьків?" [8, 253], збагнути трагізм і славу національної історії – "Що діялось в Україні / За що погибала, / За що слава козацькая / На всім світі стала!" [8, 53]. Його осмислення історії, що ввібрало в себе реальне історичне знання та міфи й легенди народної пам'яті, любов поета до України та ненависть проти її поневолювачів, розпач, прокльони й віру в її краще майбуття. Все це разом дало потужний імпульс для пробудження почуття національної ідентичності й самототожності українців. Адже ідея творить націю, виступаючи водночас засобом її зцілення, ідентифікації і нескореності. Провідником народу є інтелектуальна еліта, яка повинна генерувати духовні орієнтири, об'єднувати. Поет з гіркотою говорить про відсутність такої національної еліти, про її зрадництво: "Раби, подножки, грязь

Москви, / Варшавське сміття..." [8, 253], звинувачує у запроданстві, втраті людської й національної гідності таких, як "Галагани, і Киселі, і Кочубеї-Нараї" [8, 304]. Т. Шевченко бачить духовне убозтво свої "землячків", що зрікаються батьків, власної народу, мови: "А меж ними і землячки/ Де-де проглядають./ По московській так і ріжуть./ Сміються та лають/ Батьків своїх" [8, 190]. Без гідних провідників проймається рабським духом весь народ: "...Неначе люде подуріли, / Німі на панщину ідуть/ І діточок своїх ведуть!" [8, 111]. Та митець вірить у свій народ, у його вітальні сили, вірить, що національна еліта, яка є духовним потенціалом нації, є життєздатною. Надіється, що вона зможе духовно відродитися і стати гідним провідником нації, об'єднавши її: "Розкуйтеся, братайтеся./ У чужому краю/ Не шукайте, не питайте/ Того, що немає/ І на небі, а не тільки/ На чужому полі./ В своїй хаті своя правда, / і сила, і воля./ [8, 250]. Образ майбуття українського народу як єдиної сім'ї, родини, братньої спільноти, де інтелігенція та народ уособлюються в образах старшого та молодшого братів, яких об'єднує мати –Україна, є наскрізним у поезії Т. Шевченка: "Обніміте ж, брати мої, найменшого брата – / Нехай мати усміхнеться, / Заплакана мати..." [8, 254]. Шевченків ідеал українського майбуття це "Сім'я вольна нова" в "своїй хаті", в якій люди пов'язані кровно і звичаєво. Об'єднуючим чинником сім'ї є мати. У Т. Шевченка символ матері – України провідний: А ти, моя Україно,/ Безталанна вдово.../, "моя нене, Удово – небого" [8, 196]. До того ж образ матері завжди пов'язаний з темою страдництва, жертвності: "Не дайте матері, не дайте / В руках у ката пропадать" [8, 196]. Він звертається до матері-України з проханням про воскресіння: "Воскресни,мамо! І Вернися / В світлицю-хату; опочий./ Бо ти аж надто вже втомилась, гріхи синові несучи [8, 196]. У баченні щасливого майбутнього в образі родини, об'єднаної воскреслою матір'ю-Україною поет втілює ідею гармонійного існування минулого і прийдешнього поколінь у своїй державі-хаті: "Меж вербами та над водою / Біленька хаточка. Сидить/ Неначе й досі сивий дід/ Коло хатиночки і бавить/...Своє маленькеє внуча./ Вийшла з хати / Веселая, сміючись, мати, / Цілує діда і дитя" [8, 217]. Отже справедлива держава на оновленій землі – це родина, об'єднана матір'ю – Україною в якій існує любов і гармонія. Такою бачить Т. Шевченко майбутнє свого народу.

Леся Українка у філософському осмисленні актуальних проблем національного і соціального буття звертається, як правило, до історії різних часів і народів, вишукуючи там сюжети й образи й екстраполюючи їх на своє сьогодення. Так, констатуючи одну з головних проблем українства – відсутність єдності, письменниця переносить цю проблему в іншу історичну та етнічну площину: у часи вавилонського полону єврейського народу, де панує розбрат між самарянами та іудеями. Пророк Елеазар у своїй пісні – притчі вказує народу на причини його

занепаду, втрати свободи і держави: це недбале ставлення до власного національно-державного буття. Пророк застерігає також від можливості найстрашнішої втрати для народу – його мови: "...не покалічене тіло, тільки язик мій, язик – здався ворогам на поталу! Хтів я промовити слово, хтів я хоч голос подати – кров'ю уста обізвались, і заридали мовчанням!" [7, 106]. Ця втрата найстрашніша, бо призводить до ураження менталітету і етнічного переродження народу, адже народ без мови – це народ без душі. Саме про таке переродження говорить Дід, указуючи Елеазарові на його обов'язок – патріотичною піснею пробуджувати національну свідомість. Справа ця невідкладна й нагальна, позаяк у народі вже з'явилися ті, "що мовою чужою між ворогами звикли розмовляти" [7, 105]. Леся Українка вважала мову, слово основою національного єднання та порозуміння, адже саме слово стоїть в обороні духовних скарбів народу, підтримуючи його історичну тяглість у часі, слово пробуджує, надихає: "Благословенне слово, що гартує!" [7, 114].

Носіями ідей пробудження народу, консолідації та націотворення є духовна, інтелектуальна еліта – найсвідоміші представники нації, які плекають високі духовні цінності свободи, любові до рідної землі, самопожертви й честі. У центр художнього буття Леся Українка висуває людину нового типу – героя активної дії, духовно незалежного борця, що протиставляється несвідомій, пасивній юрбі і має на меті надихнути її, об'єднати, спонукати до націєтворчої діяльності. Такими виступають Тірца ("На руїнах"), Елеазар ("Вавилонський полон").

Пророчиця Тірца, своїм словом будить народ з тяжкого сну національної летаргії, вірить у його майбуття і кращу долю. Вона наголошує, що тільки активною працею треба торувати шлях до відродження, до свободи: "Коли загоїлась на грудях рана, / то встань і йди до праці" [7, 113], "Устань, Ізраїлю! Зори плугами/ се бойовисько, не давай ні кроку / землі обітованої" [7, 125]. Однак не всі пробуджуються до активного життя. Є серед народу і ті, які й далі продовжують спати. Сон як життєзаперечна система є основоположною настановою Старого. Невже не встанеш ти з сії неслави / Від сорому не підведеш чола [7, 115]. Так закликає пророчиця Старого, боячись, щоб його "час визволу не застав ... у сні ганебнім, в соромнім безділлі" [7, 115]. Тема "будительського" обов'язку героя набуває соціально-філософського звучання. Отже мотив сну, як стану українського суспільства, у Т. Шевченка знаходить своє продовження в текстах Лесі Українки.

Тірца вказує людям на потребу об'єднання: "Вже пора, / щоб лев з ягням, як браття поєднались" [7, 123]. Але можливість об'єднання і розбудови "нового Єрусалиму" пророчиця вбачає лише в майбутньому, це справа нового покоління: "Але не вам / судилось розкувати ярмо залізне/ на коси та серпи. Он ті, малії, / он ті, що в куренях та при багаттях / удосвіта працюють недоспало, / вони жнива для господа

готують" [7, 124]. Леся Українка наголошує на ролі жінки в процесі консолідації нації: "Коли бракує ватагам кебети, / хай встане жінка, як нова Дебора, / і скрикне: "Встань, Ізраїлю, повстань!" І встане люд, мов хвилі серед моря, / і божий дух ті хвилі оживить" [7, 124]. Жінка у Лесі Українки, як і в Т. Шевченка, здатна об'єднати народ і привести його до щасливого майбутнього: "І бранець руку братові подасть / і підуть поруч будувати мури / ...в новім Єрусалимі храм новий!" [7, 125].

Отже тема об'єднання нації є однією з провідних у творчості Т. Шевченка та Лесі Українки. У Т. Шевченка можна виділити три основні консолідуючі чинники: мова, усвідомлення справжньої, а не ідеалізованої історії та інтелектуальна еліта, як духовний провідник нації. За умови об'єднання цих складників, нація досягне стану ідеальної держави, що у Т. Шевченка знаходить свій вираз у символі родини, об'єднаної матір'ю-Україною. Леся Українка також вбачає у мові один з консолідуючих, націєтворчих чинників, а в національній еліті, ту силу, що здатна пробудити від сну та об'єднати народ. Письменниця, як і Т. Шевченко наголошує на потребі активної життєвої позиції, на ролі жінки у процесі консолідації та націєтворення. Та, на відміну від свого геніального попередника, Леся Українка протиставляє сильну героїчну особистість народу, який часто має ознаки пасивного, інертного натовпу. Але це протиставлення не є ніцшеанським вивищуванням надлюдини, швидше це спосіб в кожному з цієї безликої юрби відкрити індивідуальність і зорієнтувати її на загальнолюдські цінності правди, свободи, любові, які і є головними об'єднуючими чинниками в творчості обох митців.

1. *Драй-Хмара М.* Літературно-наукова спадщина. – К., 2002; 2. *Задорожна Л. М.* Національна самоідентичність народу в творчості Шевченка // Народна армія.–2004. – № 7; 3. *Зеров М.* Твори в двох томах. – Том 2. – К., 1990; 4. *Маланюк Є.* До справжнього Шевченка // Книга спостережень. – К., 1995; 5. *Моклиця М.* Деміфологізація національної ідеї у творчості Т. Г. Шевченка // Науковий вісник ВДУ ім. Лесі Українки. – 2006. – № 6. – С. 134–140. 6. *Соловей Е.* Українська філософська лірика. – К., 1999; 7. *Українка Леся.* Драматичні твори. – К., 1989; 8. *Шевченко Т. Г.* Повне зібрання творів у дванадцяти томах. –Т. I. Т.2. – К.,1990.